

ЗАПОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

Волосник Юрій Петрович

ДІЯЛЬНІСТЬ МІСЬКИХ РАД УКРАЇНИ ПО ЗДІЙСНЕННЮ НОВОЇ
ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ У 1921 - 1929 рр.

Спеціальність 07.00.02 - Історія України

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Запоріжжя - 1993

Робота виконана в Харківському державному університеті

науковий керівник - доктор історичних наук,
професор Кучер О.О.

Офіційні опоненти - доктор історичних наук,
професор Гарчев П.І.

- доктор історичних наук,
професор Гонтар О.В.

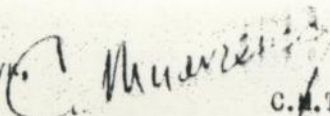
Провідна організація - Полтавський державний педагогічний
інститут ім.В.Г.Короленка

Захист відбудеться "24" Вересня 1993 р, о 14⁰⁰ год.
на засіданні спеціалізованої вченої ради К 068.52.03 до при-
судження наукового ступеня кандидата історичних наук при За-
порізькому державному університеті /адреса: 330055, м.Запоріж-
жя, вул.Жуковського, 66, к.У, акт.зал./.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці
держуніверситету.

Автореферат розіслано "24" вересня 1993 р,

Вчений секретар
спеціалізованої ради,
кандидат історичних наук,
доцент

С.М.Тимченко

ЛНБ України ім.В.Стефаніка

00815512 (M)

ЛНБ ім. В. Стефаніка
АН України

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Ради народних депутатів у своєму розвитку пройшли важкий і складний шлях. Життя показало, що практика однопартійної системи, яка склалася в країні, обумовила неухильне зрощування партійних структур з державними, що кінець-кінцем паралізувало Ради і перетворило їх на щадаток компартії. Все це, безумовно, сприяло стриманню, а потім і сковуванню творчої ініціативи трудящих у політичному житті і державному управлінні.

Однак у період здійснення нової економічної політики, коли Ради на місцях ще не втратили свого значення як органи влади і могли виконувати функції організаторів трудящих, вони зуміли накопичити великий і повчальний досвід господарчого і культурного будівництва. Досить значну роль відіграли місцеві Ради в економічному відновленні України.

Сьогодні, коли в Україні відбувається процес створення суверенної держави, питання про діяльність Рад в умовах непу набуває особливого актуального значення. Від успішного оволодіння місцевими органами влади економічними методами управління багато в чому залежить найшвидший перехід до ринкових відносин, проведення соціально-економічних і політичних реформ у суспільстві.

У зв'язку з цим важливе практичне значення набуває вивчення специфіки діяльності міських Рад по здійсненню нової економічної політики, що буде сприяти подоланню "білих плям" та перекручень історії України і поглибленню наших знань про період 20-х років.

Об'єктом дослідження є діяльність міськрад України по здійсненню непу.

Міста, що є центрами науково-технічного прогресу, культури, зосередження головних кадрів робітничого класу та інтелігенції, відіграють визначальну роль у розвитку соціально-економічного життя України. Тому діяльність міськрад у 20-ті роки по відбудові і розвитку промисловості набувала особливого змісту в країні дрібноселянській. Без цього був би неможливий подальший прогрес України, зростання її продуктивних сил і матеріального добробуту народу. В умовах непу важливу роль міськради приділяли відродженню і розвитку торгівлі - одного з най-

розвиткових елементів ринкових відносин. Торгівля, яка значною мірою концентрувалась у містах, була формою господарської змишки між містом і селом і забезпечувала швидкий прогрес селянського господарства, що в свою чергу давало можливість відновити і промисловість. Оскільки від роботи міськрад значною мірою залежали відновлення державної промисловості, відродження торгівлі і приватного підприємництва, розвиток кустарно-кооперативного виробництва, то вивчення їх діяльності в Україні по здійсненню непу набуває актуального значення. Все сказане вище і визначає вибір автором теми дисертаційного дослідження.

Хронологічні рамки роботи - 1921 - 1928 рр. Це був період здійснення в Україні нової економічної політики, коли її багатокладна економіка регулювалась в значній мірі на підставі ринкових відносин. В діяльності Рад в цей період значне місце відводилось використанню економічних методів керівництва.

Ступінь наукової розробки теми. Дана тема знайшла певне відображення в історіографії. Літературу, яка присвячена проблемам діяльності Рад, можна розподілити на 4 періоди:

1. Початок 20-х - початок 30-х рр.
2. Середина 30-х - середина 50-х рр.
3. Середина 50-х - середина 80-х рр.
4. Друга половина 80-х - початок 90-х рр.

У 20-ті - на початку 30-х років з'являються брошури та статті, котрі висвітлювали структуру і завдання міських Рад в умовах нової економічної політики. В цих роботах коментувались правові акти, що стосувалися діяльності міськрад, вказувалось на сильні та слабкі сторони тих чи інших документів, містилися статистичні відомості про результати перевиборів міських Рад, розглядалися питання формування їх бюджету, структури, розкривалась виробнича діяльність, а також робились спроби узагальнити накопичений досвід їх роботи¹. Багато досліджень про міськради, які виходили в 20-ті роки, мали яскраво виражений популяризаторський

¹ Владимирский М. Советы, исполкомы и съезды Советов, Вып. 2. Съезды Советов в 1917 - 1921 гг. Исполкомы в 1920 - 1921 гг. Городские Советы в 1920 - 1921 гг. - М., 1921; Иванов Ф. Новое положение о городских Советах // Власть Советов. - 1925. - № 41; Минаев С.В. Ради на Україні: Підсумки перевиборів Рад 1928 - 1929 рр. - Харків, 1929; Перші серед кращих. Депутати міської Ради за виконання промфінплану. - Харків, 1930 та ін.

характер і були розраховані на масового читача. Їх авторами здебільшого були керівники державного і партійного апаратів, які мали практичний досвід керівництва роботою Рад усіх рівнів¹.

Проблемам діяльності Рад і радянського будівництва в Україні було присвячено багато статей і виступів діячів більшовицької партії і держави - М.І.Калініна, Г.І.Петровського, В.Я.Чубаря та ін.² У них робилась спроба аналізу роботи Рад, розкривались деякі недоліки цієї роботи, ставились завдання перед Радами по залученню мас у радянське та культурно-господарське будівництво. Однак слід підкреслити, що в статтях і виступах державних і партійних керівників був відсутній критичний підхід в оцінці діяльності Рад, а основний наголос ставився на показі досягнень у їх роботі, які всіляко перебільшувались.

Аналіз літератури 20-х - початку 30-х років показує, що вона носила в основному прикладний і популяризаторський характер. Тема діяльності міськрад по реалізації непу в літературі цього періоду ще не розглядалась. Слід зазначити, що достоїнством названих робіт є те, що в них міститься значний фактичний матеріал, який дозволяє скласти загальну картину діяльності міськрад в роки непу.

Для другого періоду у вивченні діяльності міськрад /середина 30-х - середина 50-х рр./ характерним є різке зниження числа публікацій. Роботи вказаного періоду бідні фактичним матеріалом, їм в переважній більшості притамані описовість, суб'єктивістські оцінки, вузька джерелознавча база. Вони несуть на собі відбиток культу особи, який панував тоді в науці.

Міським Радам в дослідженнях приділялось надто мало місця, а самі дослідження носили відверто апологетичний характер³.

¹ Власенко С.Н. Горсоветы на Украине /их работа и ближайшие задачи/. - Харьков, 1927; Буценко П.И. Советское строительство на Украине. - Харьков, 1927 та ін.

² Калинин М.И. Вопросы советского строительства: Ст. и речи /1919 - 1946/. - М., 1958; Петровский Г.И. Выбранные статьи и промовы. - 2-е вид., доп. - К., 1978; Чубар В.Я. Выбранные статьи и промовы. - К., 1972.

³ Бегиян А.З. Местные органы государственной власти в СССР, - М., 1938; Очерки по истории органов Советской государственной власти. - М., 1949 та ін.

Це було прямим відображенням зниження ролі як міських, так і сільських Рад у житті суспільства, наслідком утвердження в 30-ті - 40-ві роки командно-адміністративної системи. Тому не випадково у висвітленні і трактуванні проблем історії Рад переважав схематизм¹. Практична діяльність міськрад України по відношенню в життя непу у працях цього періоду так і не знайшла відображення.

З середини 50-х рр. починається "відлига" і десталінізація суспільства, що призвело до певних позитивних зрушень у вітчизняній історичній науці. Настає новий етап у вивченні історії Рад. У кінці 50-х - початку 80-х років проблеми діяльності Рад в Україні знайшли певне відбиття в цілому ряді робіт². В них розглядається розвиток законодавства про Ради, їх структура, зміцнення і пошвавлення їх діяльності, форми і методи організаційної роботи. Була показана роль Рад в проведенні адміністративно-територіальної реформи в УСРР, діяльність сільських Рад у відбудовчий період, внесок міських Рад в індустріалізацію країни. В 50-ті - на початку 60-х рр. так і не з'явилися праці спеціального характеру, які б висвічували питання діяльності міськрад 20-х років по відбудові та розвитку промисловості, торгівлі, кооперації.

60-ті - 80-ті рр. ознаменувались появою нових дисертаційних досліджень з історії Рад України. В ці роки були захищені дисертації П.К.Стояном, О.Г.Мединцевим, В.М.Духопельниковим, С.А.Гусевом³ та ін. Дослідження згаданих авторів охоплюють широке коло проблем. У ряді праць продовжували вивчатись /але, як і раніше, без належного критичного аналізу/ процеси пошвавлення діяльності Рад, їх організаційно-політичне зміцнення. Деякі дисертації висвітлювали діяльність Рад окремих регіонів республі-

¹ Кукушкин Ю.С. Проблемы историографии Советов периода строительства социализма /1921 - 1936 гг./ // Очерки историографии Советского общества.- М., 1967.- С. 237; Лужин А.В. Городские Советы депутатов трудящихся.- М., 1954, та ін.

² Бабий Б.М. Українська Радянська держава /1921 - 1925/.- К., 1961; Лепешкин А.И. Местные органы Советского государства /1921 - 1937/.- М., 1959; Гречко В.В. Из истории борьбы за оживление и дальнейшую демократизацию местных Советов в СССР // Учен.зеп. Харьк. юрид. ин-та.- 1958.- Вып. 10 та ін.

³ Стоян П.К. Советское строительство в Украинской ССР.

ки. Значним досягненням цих досліджень, що вигідно відрізняє їх від попередніх робіт, є те, що вони написані з використанням широкого кола джерел, головним чином, архівних матеріалів. Автори зперше ввели в науковий обіг велику кількість фактичного матеріалу, що наочно показує результати діяльності Рад. Але в той же час діяльність міськрад республіки по здійсненню нової економічної політики в працях перелічених вище авторів залишається нерозкритою.

Взагалі, треба зазначити, що проблема діяльності міськрад /і Рад у цілому/ по реалізації непу в часи застою /70-ті - початок 80-х рр./ мало цікавила дослідників. Таке відношення до її вивчення було прямим відображенням того становища, що в роки застою Ради являлись безсилим додатком командно-адміністративної системи і в їх діяльності цілковито панували адміністративно-приказні методи управління. Тому тема діяльності міськрад по здійсненню непу не могла бути актуальною в ті роки.

Поновлення багатьох сторін життя нашого суспільства, яке почалося з 1985 року, привело до перегляду сталих оцінок на проблеми історії України. В історичній науці почався процес поступового усунення "білих плям".

Значною подією для істориків, які вивчають діяльність Рад України, став вихід у світ в 1990 р. монографію О.В.Гонтаря, цілком присвяченої історії становлення і розвитку міськрад республіки з 1920 по 1941 рр.¹ Цінність даної монографії полягає в тому, що автор зробив спробу показати конкретну діяльність міськрад по відновленню промисловості, розвитку кооперації в умовах непу. Праця О.В.Гонтаря, безперечно, є новим кроком на шляху висвітлення і осмислення складної і суперечливої історії

1921 - 1925; Автореф. дис... д-ра ист. наук.- К., 1965; Мадинцев А.Г. Деятельность местных Советов Донбасса в период построения фундамента социализма в СССР /1926 - 1932 гг./; Автореф. дис ... канд. ист. наук.- Донецк, 1977; Духопельников В.М. Деятельность Советов Харьковщины в восстановительный период /1921-1925 гг./; Автореф. дис ... канд. ист. наук.- Харьков, 1980; Гусева С.А. Партийное руководство деятельностью городских Советов в период создания фундамента социализма в 1926 - 1932 гг. на материалах Украины: Автореф. дис... канд. ист. наук.- Одеса, 1984 та ін.

¹ Гонтар А.В. Городские Советы Украины: история становле-

міськрад.

Отже, не дивлячись на певні успіхи у висвітленні різних сторін діяльності міських Рад України в 20-ті роки, слід відзначити, що їх робота в галузі промисловості і торгівлі в роки непу висвітлена слабо.

До цього часу відсутнє наукове дослідження, в якому були б узагальнені форми і методи діяльності міськрад республіки по відбудові промисловості, розвитку торгівлі і кооперації, висвітлена їх робота по використанню та регулюванню приватнокапіталістичного підприємництва в роки непу.

Мета і завдання дослідження. Беручи до уваги актуальність теми, автор поставив за мету вивчити основні напрями, а також методи діяльності міськрад, губернських і окружних виконкомів України по здійсненню нової економічної політики в промисловості і торгівлі. У відповідності до мети роботи автор ставить перед собою такі завдання:

- показати основні напрями і методи роботи міськрад по пербудові і розвитку державної і кустарно-кооперативної промисловості;

- висвітлити роботу міськрад по розвитку кооперації та кооперуванню кустарів і ремісників;

- вивчити шляхи і методи діяльності міських органів влади по відродженню і налагодженню торгівлі, а також заходи по її регулюванню та розвитку;

- розглянути роботу міських Рад по залученню і використанню приватного капіталу в промисловості і торгівлі, звернувши при цьому увагу на їх діяльність по припиненню експлуататорських тенденцій непманів;

- показати роль податково-фінансових заходів Рад у регулюванні функціонування приватного капіталу в народному господарстві;

- висвітлити участь міськрад у проведенні політики надзвичайних методів у відношенні приватного сектору.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в тому, що на підставі численних джерел, більшість з яких раніше не використовувались дослідниками, /зокрема, протоколи пленумів міськрад, засідань їх президій, звіти, постанови місцевих органів

ня и развития /20 - 30-е годы./ - К.; Одесса, 1990.

влади, які зосереджені у фондах ВУЦВК, РНК, НІВС УСРР ЦДАВО України та фондах місцевих Рад обласних державних архівів України/, діяльність міськрад України по здійсненню завдань нової економічної політики у промисловості і торгівлі в 1921 - 1928 рр. вперше розглянута як об'єкт спеціального дослідження. У роботі проаналізовані і узагальнені шляхи і методи роботи міськрад і губернських та окружних виконкомів по відбудові промисловості, кооперації, торгівлі; показані напрями діяльності міськрад по залученню, використанню і обмеженню приватнокапіталістичних елементів у промисловості і торгівлі; вивчена діяльність по захисту прав трудящих, зайнятих у приватному секторі; знайшла висвітлення роль міськрад у проведенні заходів по регулюванню приватного сектору; відображено їх участь у проведенні політики витиснення приватного капіталу з народного господарства.

Практична значимість дослідження визначається тим, що його матеріали і висновки можуть бути використані при підготовці узагальнюючої праці з історії Рад України, загальних і спеціальних лекційних курсів з вітчизняної історії, політичної і економічної історії України у вищих та середніх спеціальних учебних закладах, при виробленні рекомендацій депутатам Рад.

Джерельну базу роботи складають такі групи документів. Це постанови і рішення Всеукраїнських з'їздів Рад, декрети, закони, положення, які приймалися з'їздами Рад, сесіями ВУЦВК"у і ЦВК"у, урядами України та колишнього Союзу. Ці документи були основоположними для роботи міських Рад. Вони створювали законодавчу базу і визначали головні напрями практичної роботи міськрад республіки, їх права і компетенцію. До цієї ж групи джерел слід включити і звіти урядів УСРР та колишнього СРСР, які регулярно публікувались у 20-ті роки. Вони містять багатий фактичний матеріал про розвиток народного господарства, промисловості і торгівлі, різні статистичні відомості про фінансово-кредитну та податкову політику і т.ін.

Іншою групою джерел є опубліковані стенографічні звіти з'їздів, конференцій і пленумів ЦК ВКП/б/ і КП/б/У, їх постанови та резолюції. Ці документи носили директивний характер для діяльності Рад.

Значний масив джерел становлять опубліковані постанови і резолюції губернських і окружних з'їздів Рад, звіти і матеріали до них виконкомів, економічних нарад, міських Рад. У них міститься конкретний цифровий матеріал, який дозволяє судити

про підсумки діяльності міських Рад і виконкомів по розвитку економіки, регулюванню приватного сектору, податкової політики.

Важливі відомості про розвиток української промисловості, кооперації, торгівлі, приватного сектору містяться в різного роду статистичних довідниках, які в 20-ті роки у великій кількості систематично видавались Держпланом і ЦСУ УСРР.

Цікава інформація про роботу Рад, наслідки господарчої діяльності на місцях міститься в центральній і місцевій пресі - газетах і часописах.

Значною фактологічною базою для написання дисертації були архівні джерела. Дисертант використав документи Центрального державного архіву вищих органів влади та державного управління України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Центрального державного архіву народного господарства Росії, а також Дніпропетровського, Донецького, Чуйківського, Одеського, Полтавського, Сумського, Харківського державних обласних, міських і колишніх партійних архівів, всього 47 фондів.

Основні документи про діяльність міських Рад і губернських та окружних виконкомів республіки зосереджені в фондах ВУЦВК /Ф.1/, Раднаркому УСРР /Ф.2/, НКВС УСРР /Ф.5/, які зберігаються в ЦДАВО України, а також у фондах міськрад і виконкомів обласних державних архівів України.

Документи фондів - це протоколи засідань, пленумів і президія міськрад і виконкомів, річні, піврічні, квартальні звіти про їх діяльність, ділове листування, резолюції і стенограми засідань, сесій і пленумів міськрад, виконкомів і з'їздів Рад, обіжники, відомості про діяльність фінансових органів Рад і т.ін.

Відомості про розвиток української промисловості, торгівлі, кооперації, приватного підприємництва, оподаткування і кредитування різних секторів народного господарства знайдені автором у фондах ЦДАВО України /Ф.423 - Наркомвнуторг УСРР; Ф.34 - Українська Рада Народного Господарства; Ф.30 - Наркомфін УСРР/ і ЦДАНР Росії /Ф.7733 - Наркомфін СРСР; Ф.5240 - Наркомат зовнішньої і внутрішньої торгівлі СРСР/.

Матеріали, які є в архівах, дають можливість простежити весь хід роботи міськрад і виконкомів, починаючи від постановки і обговорення питання, підготовки конкретного рішення і кінчаючи повідомленням про результати перевірки виконання даного рішення. Документи центральних і місцевих архівів не позбавлені, однак, певних недоліків. Так, багато відомостей мають уривчастий

характер, а також недостатню кількість підсумкової інформації про роботу Рад за певний проміжок часу. Відомостей про результати господарської та економічної діяльності міськрад на території міста мало. Важливо відзначити, що джерела - і видані, і архівні, що відносяться до 20-х років, містять, в основному, правдиву інформацію, чим вигідно відрізняються від документів наступних періодів.

Вивчення і аналіз перелічених вище джерел дає можливість показати форми і методи діяльності міськрад по запровадженню в життя нової економічної політики.

Апробація. Основні положення і висновки дисертації обговорювались на засіданні кафедри історії народів Росії Харківського держуніверситету, викладені в публікаціях автора, доповідях на викладацьких науково-практичних конференціях.

СТРУКТУРА І КОРОТКИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

Дисертаційна робота складається із вступу, двох розділів, висновків, приміток і списку використаних джерел та літератури.

У вступі обґрунтовуються актуальність обраної теми, хронологічні рамки і об'єкт дослідження, визначаються мета і завдання, подається аналіз літератури і джерел, показана наукова новизна і практична значимість дисертації.

У першому розділі "Діяльність міськрад по перебудові промисловості і відродженню торгівлі в умовах непу" показується, що в роки непу почалося значне збільшення числа міських Рад в УСРР. Так, якщо у 1924 р. було 36 міськрад, то у 1926 р. їх стало вже 70, у 1928 р. - 76. Зазначається, що з переходом до непу посилюється роль Рад, і зокрема міськрад, у соціально-економічному житті. Це було пов'язано, по-перше, з тим, що саме на Ради покладалась робота по відбудові народного господарства. По-друге, в зв'язку з тим, що в перші роки непу відбулася значна децентралізація управління народним господарством, що підвищило роль і значення міськрад у вирішенні місцевих культурно-господарчих питань. Нарешті, посиленню ролі міських Рад і виконкомів в економічному житті багато в чому сприяло те, що вони мали у своєму розпорядженні значні кошти /особливо з середини 20-х років/, які надходили до місцевого бюджету у вигляді податків та орендної плати від приватного сектора і місцевої промисловості. Наявність чималих коштів у бюджеті

міськрад дозволяла їм самостійно вирішувати багато місцевих проблем соціально-економічного характеру.

Та не дивлячись на те, що в роки непу зросла роль Рад у соціально-економічному житті, їх політична влада залишилась у руках монополюючої більшовицької партії.

Тому міські Ради у своїй діяльності повністю залежали від партійних органів, які втручалися в їх роботу, особливо при вирішенні кадрових і організаційних питань. Правда, в роки непу, в зв'язку з тим, що треба було відновити народне господарство, міськради ще користувалися певною автономією при вирішенні місцевих проблем господарчого і культурного розвитку.

До цього слід додати, що в 20-ті роки /і пізніше/ міські Ради юридично не були повністю самостійними у своїй роботі. Права і функції міськрад і вищестоящих виконкомів не були чітко розмежовані, що створювало основу втручання з боку останніх в діяльність міськрад. Таке положення міськрад зменшувало їх можливості ефективно впливати на соціально-економічні процеси, що відбувалися.

У розділі розглядаються практична участь міськрад у роботі по переводу державної промисловості на нові умови господарювання, розвитку кустарно-кооперативної промисловості і кооперуванню кустарів, розвитку державної і кооперативної торгівлі. Необхідно було відбудувати міста і розташовану тут промисловість. З цією метою міські Ради разом з господарчими органами проводили кампанію по здачі держпідприємств в оренду, затверджували орендні договори. При цьому міськради прагнули не допустити закриття найбільш важливих у соціально-економічному відношенні підприємств, оскільки це могло привести до збільшення масового безробіття. Завдяки діяльності міськрад вже в січні 1922 р. в республіці було здано в оренду 6116 підприємств¹. Ця робота міськрад сприяла відбудові промисловості, переводу її на нові форми господарювання. В загальному обсязі промислової продукції УСРР частка орендної промисловості складала в 1924/25 р. 18 %. На орендних підприємствах було зайнято 40 тис. робітників².

З переходом до непу міськради і виконкоми значну увагу стали приділяти переводу підприємств, які залишилися у веденні

¹ ЦДАВО України. Ф. 2623. Оп. 1. Од.зб. 573. Арк. 94.

² ЦДАВО України. Ф. 539. Оп. 3. Од.зб. 398. Арк. 122.

держорганів, на госпрозрахунок. Ради надавали кредити підприємствам, які переводились на госпрозрахунок, давали їм замовлення із забезпеченням авансів. Експерти міськрад розробляли спеціальні рекомендації для роботи підприємств у нових умовах. Робота міськрад і виконкомів по переводу підприємств на госпрозрахунок особливо інтенсивно провадилась у перші роки непу, коли у великих містах десятки підприємств були переведені на цю форму господарювання. Так, Донецьким губраднаргоспом /1922 р./ на основі госпрозрахунку експлуатувалось 41 підприємство. У Полтавській губернії /1923 р./ із 46 підприємств, залишених у веденні губраднаргоспу, на госпрозрахунок були переведені 10, через рік їх стало 14, а в 1928/29 р. - вже 16. За цей час продукція місцевої промисловості зросла з 1,9 млн.крб. /1923-1924 р./ до 7,9 млн. крб. Зросла і рентабельність цих підприємств. Міськради, що переводили підприємства на госпрозрахунок, сприяли підвищенню рентабельності промисловості, зміцненню самостійності окремих підприємств і трестів, зростанню їх продуктивності.

Необхідно зазначити, що у своїй діяльності міськради все більш значне місце відводили економічним методам регулювання промисловості, використовуючи надання пільг по оподаткуванню, кредитуванню, зниженню орендних ставок і т.ін.

Але не так і не склався як система економічних методів управління народним господарством. Тому в діяльності міськрад поряд з економічними методами в роки непу продовжували застосовуватись командно-адміністративні.

Значну увагу міськради приділяли розвитку кустарної промисловості. Ними проводилось кооперування кустарів і ремісників, забезпечення їх сировиною і напівфабрикатами, надання кустарям податкових пільг і кредитів. Внаслідок цієї роботи Рад зростає обсяг валової продукції дрібної і кустарної промисловості. Так, тільки з 1924/25 р. по 1928/29 р. цей обсяг зріс з 744 млн. до 801,8 млн. крб., що сприяло деякому наповненню ринку необхідними товарами.

Особливу увагу приділяли міськради розвитку торгівлі. Для цього вони здавали в оренду державним, кооперативним організаціям, приватним крамарям торговельні приміщення, склади, інвентар, відновлювали міські базари та ринки, організували проведення щорічних ярмарків. Міськими Радами здійснювався контроль за підтриманням порядку торгівлі /регулювався

ІІ час, місце та ін./.

Значна робота була проведена міськрадами в галузі регулювання і зниження цін. Однак при ІІ проведенні, починаючи з 1926 року, місцева влада далеко не завжди враховувала реальні можливості підприємств, допускала адміністрування, що часто приводило до збитків. До того ж в умовах, коли все більше посилювався товарний дефіцит, діяльність міськрад по зниженню цін могла дати лише невеликий тимчасовий ефект.

Великі зусилля докладалися міськрадами і виконкомами для своєчасного забезпечення ринку товарами, що дозволяло задовільнити до певної міри попит населення, забезпечити /правда, тимчасово/ стійкі ціни на товари, запобігти виникненню ажіотажу та спекуляції. Міськради регулярно заслуховували на пленумах доповіді про стан споживчого ринку, проводили обстеження та вживали заходи до більш повного їх насичення. Однак в умовах, коли все більше посилювались диспропорції у народному господарстві і мало місце недовиробництво товарів широкого вжитку міськради так і не змогли добитися повного задоволення споживчого попиту.

У другому розділі "Діяльність міськрад по використанню і регулюванню приватного капіталу" показана робота міських Рад по залученню приватного капіталу в торгівлю і промисловість. Зазначено, що після введення непу Ради прагнули направити приватний капітал переважно в сферу торгівлі. Це пояснюється тим, що у держави не було свого торгового апарату, а кооперація тільки стримала можливість займатися торгівлею.

Використовуючи свої права, міськради і виконкоми видавали патенти та посвідчення, що дозволяли займатися торгівлею. При цьому Ради прагнули скоротити бюрократичну тяганину при підготовці до видачі потрібних документів. Про масштаби цієї роботи місцевих Рад говорить той факт, що тільки за 1922 р. ними було видано по Україні 266177 торгових патентів. Патенти видавались і на відкриття промислових закладів. Наприклад, у 1923/24 р. по республіці було видано 149251 патент на відкриття промислових підприємств, із яких на долю приватних підприємств приходилось 143604¹.

Значення роботи Рад по видачі приватним підприємцям торго-

---

¹ Народное хозяйство Украины.- 1923.- № 4-6.- С. 177;
ЩДВАО України. Ф. 30. Оп. 1. Од.зб. 4822. Арк. 12, 14.

вих патентів велике, оскільки вона сприяла залученню приватного капіталу в промисловість, торгівлю і приносила значний прибуток державі.

Значна робота проводилась /з лютого 1922 р./ міськрадами та виконкомами по денационалізації і передачі до рук колишніх власників дрібних підприємств, які належали їм раніше. І хоча в цій роботі місцевих Рад було багато хиб /таких, як необгрунтовані відмови повернути колишнім власникам їх підприємства, тяганина при розгляданні справ по денационалізації і т.ін./, частина підприємств була повернута колишнім господарям. Робота міськрад по залученню приватного капіталу в економіку прискорювала відновлення промисловості і сприяла збільшенню виробництва споживчих товарів.

Міськради здійснювали контроль за дотриманням приватниками законів, які регулювали підприємницьку діяльність, провадили заходи, направлені на захист прав та інтересів трудящих, зайнятих у приватному секторі. Але слід відзначити, що в роки непу трудове законодавство використовувалось міськрадами також і як засіб тиску на приватних підприємців.

Чимала роль належала міськрадам та виконкомам у справі регулювання приватного капіталу. Використовуючи систему податків і надання приватним підприємцям кредитів, вони регулювали розвиток приватної торгівлі та промисловості, прибутки приватного сектору. Значну роль відігравали міськради у проведенні кампаній по реалізації податків та зборів. До цієї роботи вони активно залучали депутатів та виборців.

У цілому ж слід зазначити, що фінансово-податкова політика Рад у відношенні приватного підприємництва не була збалансованою і послідовною. Часто вони допускали переобкладання податками непманів, що приводило до зниження підприємницької активності останніх, закриття приватних підприємств, викликало зростання цін на продовольчі та промислові товари.

Після переходу в кінці 1927 р. Сталіна та його оточення до надзвичайних методів управління в діяльності міськрад різко посилюється застосування адміністративних методів. Податкова політика Рад у цей період служить важелем, яким вони "додушували" приватника, що привело до повної експропріації та витіснення його із народного господарства.

У висновках дисертації зроблені узагальнення. Зокрема, підкреслюється, що діяльність міськрад по здійсненню непу прискори-

ла відновлення народного господарства України. Зазначається також, що досвід застосування міськрадами економічних методів управління може бути творчо використаний в сучасних умовах. Надати податкові і кредитні пільги, міськради на сучасному етапі можуть ефективно регулювати розвиток промисловості, торгівлі, кооперації і приватного підприємництва. При цьому, як свідчить досвід непу, місцеві податки і збори повинні бути збалансованими і не повинно допускатись переобкладання податками промислових і торговельних підприємств.

Зазначається також, що запорукою успішної діяльності міськрад в економіці є юридична і фактична самостійність міськрад у вирішенні господарчих питань. Підкреслюється, що саме залежність міськрад від компартійних структур знижувала ефективність їх впливу на розвиток соціально-економічних процесів.

Позитивний вплив на діяльність міськрад у сфері економіки мало залучення депутатів та виборців до роботи по проведенню обстежень підприємств, регулюванню цін, реалізації податків та зборів. Поліпшенню діяльності Рад сприяло також залучення фахівців до вирішення складних завдань соціально-економічного розвитку, що дозволяло /хоча й не завжди/ уникати великих помилок та прорахунків. Досвід цієї роботи міськрад може бути творчо застосований і в наш час.

По темі дисертації надруковані такі роботи:

1. Волосник Ю.П., Духопельников В.М. Организация и проведение избирательных кампаний по выборам Харьковского городского Совета /1926 - 1932 гг./ // Вестн. Харьк. ун-та.- 1988.- # 316: История.- Вып. 22.- С. 114-118.

2. Волосник Ю.П. Деятельность городских Советов Украины по осуществлению новой экономической политики в 1921 - 1926 гг.: Лекция-консультация для студентов исторического ф-та.- Харьков: ХГУ, 1991.- 16 с.

3. Волосник Ю.П. Участие городских Советов Украины в осуществлении ликвидации частного хозяйственного сектора экономики /конец 1927 - начало 1929 гг./ // Сб. науч. работ аспирантов Харьк. ун-та.- Харьков: Основа, 1992.- С. 131-134.

4. Волосник Ю.П. Деятельность городских Советов Украины по осуществлению новой экономической политики /1921 - 1925 гг./ // Вестн. Харьк. ун-та.- 1992.- # 362: История.- Вып. 25.- С. 28-34.

5. Волосник Ю.П. Деятельность горсоветов Украины по использованию частнокапиталистических элементов в промышленности и торговле в годы нэпа /1921 - 1923/ // Вестн. Харьк. ун-та. - 1992. - № 363; История. - Вып. 26. - С. 30-38.

6. Волосник Ю.П. Деятельность Харьковского Совета по переходу к новой экономической политике /1921 - 1922 гг./ // История и археология Слободской Украины: Тез. докл. и сообщ. Всеукр. конф., посвященной 90-летию XII Археологического съезда. - Харьков, 1992. - С. 13-14.

7. Волосник Ю.П. Діяльність Харківської міськради і губвиконкому по залученню приватного капіталу в промисловість і торгівлю /1921-1923/ // Проблеми музеєзнавства та істор. краєзнавства. Наук. конф. 18-19 трав. 1993 р.: Тез. доп. Харк. ін-та культури. - Харків; ХДІК, 1993. - С. 66-67.

Ав 27.933

Ав 27.933

Сделано в набор
Формат 60х84
ротационная.

**Запорожский Государственный
университет, ул. Луковского, 66**

Подписано в печать
бумага писчая. Печать
Тираж 100 экз.